

Krzysztof Kosior

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0003-1424-1844

e-mail: krzysztof.kosior@mail.umcs.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2025.029>

Tadeusz Margul: pionier religioznawstwa porównawczego w Polsce

Tadeusz Margul urodził się w Warszawie 19 maja 1923 roku w rodzinie, którą sam określił jako urzędniczą niższego szczebla¹. Początek jego dorosłości przypadł na czas niemieckiej okupacji. Okres ten spędził w Niezabitowie, niedaleko Puław, w majątku ziemskim, należącym do dalszej rodziny matki. We dworze znajdowała się wielojęzyczna biblioteka, a część z jego ówczesnych rezydentów władała językami obcymi. Korzystając z tego, młody Tadeusz opanował kilka języków zachodnich. Ich znajomość okazała się być atutem w jego przyszłej karierze naukowej. Małą maturę uzyskał w przededniu wybuchu wojny. Naukę na poziomie licealnym kontynuował na puławskich tajnych kompletach. Ucząc się, sam nauczał w zakresie wyższych klas szkoły podstawowej. W czerwcu 1944 roku Tajna Komisja Egzaminacyjna w Puławach przyznała mu świadectwo dojrzałości typu humanistycznego.

¹ Informacje zawarte w artykule zawierające dane biograficzne oraz dotyczące kariery zawodowej profesora zostały zaczerpnięte z jego teczki osobowej (luźnego, pozbawionego numeracji stron zbioru dokumentów) z Archiwum Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (sygn. K6080).

Okres od sierpnia 1944 do października 1945 spędził w szeregach II Armii Wojska Polskiego, dosłużywszy się stopnia podporucznika. Wkrótce po przejściu do rezerwy rozpoczął studia wyższe na KUL na kierunkach: historia sztuki i filologia klasyczna. Następnie przeniósł się na UMCS, gdzie studiował pedagogikę. Studia ukończył 9 lutego 1949 roku, uzyskując stopień magistra filozofii w zakresie pedagogiki na podstawie pracy pt. *Studia uniwersyteckie pod względem ekonomicznym, epistemologicznym i praktyczno-zawodowym*, napisanej pod kierunkiem prof. Mieczysława Ziemnowicza.

Ocena jego pracy magisterskiej nie była jednoznacznie pozytywna. Dlatego, mimo iż od roku był zatrudniony jako asystent-wolontariusz, po zakończeniu studiów ubiegał się nie o etat asystenta, a o posadę bibliotekarza. Zamiar poświęcenia się pracy naukowej wszakże go nie opuścił. Zwiastunem jego trafności była druga (najwyższa przyznana) nagroda *Przeglądu Filozoficznego* za recenzję książki Tadeusza Czeżowskiego *O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach*². Pomocna w realizacji zamiaru miała się także okazać jego pasja bibliograficzna. Razem z dyrektorem biblioteki Jerzym Panasem opublikował liczący 132 strony *Wykaz czasopism i wydawnictw ciągłych znajdujących się w Bibliotece UMCS oraz w bibliotekach instytutów i zakładów UMCS i Akademii Medycznej w Lublinie*³.

Po licznych perypetiach związanych ze zmianami miejsca pracy, w 1957 r. otrzymał zatrudnienie na stanowisku asystenta w prowadzonej przez profesora Narcyza Łubnickiego Katedrze Filozofii UMCS. Jego atutem okazała się znajomość języków obcych. W tym samym roku został członkiem-założycielem Polskiego Towarzystwa Religioznawczego, a także stałym współpracownikiem i bibliografem organu Towarzystwa „Euhemer. Przegląd Religioznawczy” (od 1992 r. „Przegląd Religioznawczy”).

Był pierwszym doktorem wypromowanym przez prof. Łubnickiego. Napisaną pod jego kierunkiem rozprawę *Definicja religii w religioznawstwie porównawczym (ze szczególnym uwzględnieniem definicji Tielego-Söderbloma)* obronił w styczniu 1961 r. Rozprawa *Mitoznawstwo porównawcze* ukończona przez Tadeusza Margula w 1963 roku stała się podstawą jego przewodu habilitacyjnego. Po uzyskaniu pozytywnych recenzji habilitant został dopuszczony do kolokwium, ale jego wynik był negatywny.

² Toruń: Wydawnictwo UMK 1948.

³ Lublin: Wydawnictwo UMCS 1951.

W roku 1965 Tadeusz Margul był na rocznym rządowym stypendium w Indiach. Jako *visiting fellow* przebywał na Uniwersytecie w Kalkucie, natomiast badania terenowe prowadził niemal na całym subkontynencie.

Podstawą kolejnego przewodu habilitacyjnego, toczącego się tym razem na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego była rozprawa *Rozwój empirycznego religioznawstwa porównawczego na Zachodzie Europy od połowy XIX w.*, treściowo zbieżna z wydaną w 1964 r. książką *Sto lat nauki o religiach świata*⁴. Kolokwium, uwieńczone sukcesem, odbyło się pod koniec 1966 r. Jak się później okazało, Tadeusz Margul był ostatnim habilitantem, rozwiązanego w 1968 r. Wydziału Filozoficznego UW. W kontekście porządków panujących wówczas w kraju, czymś wartym odnotowania jest, że stopień docenta nauk humanistycznych w zakresie historii filozofii ze szczególnym uwzględnieniem historii i filozofii religii, habilitant otrzymał uchwałą Wydziału Filozoficznego UW z dnia 13 grudnia 1966 r., natomiast sankcjonujący uchwałę dyplom nosił datę 15 maja 1974 r.

W marcu 1969 na własną prośbę Tadeusz Margul zwolnił się z pracy na UMCS na etacie pracownika naukowo-dydaktycznego. Na krótko powrócił do biblioteki. W latach 1971-77 pracował w nieuniwersyteckich ośrodkach akademickich, dojeżdżając z Lublina, najpierw w latach 1971-72 do filii warszawskiej AWF w Białej Podlaskiej, a następnie do Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Słupsku (1972-73) i WSP w Zielonej Górze (1973-77). W roku 1978 na krótko powrócił na UMCS, gdzie prowadził translatoria tekstów filozoficznych z języków angielskiego, francuskiego i niemieckiego oraz wykład z filozofii chińskiej dla studentów Międzywydziałowego Instytutu Filozofii i Socjologii (MIFiS).

W 1980 r. rozpoczął pracę w Instytucie Religioznawstwa na Wydziale Filozoficznym UJ, gdzie kierował Zakładem Teorii i Historii Porównawczej Religii. W trakcie pracy w Instytucie odbył dwa kwartalne wyjazdy badawcze: najpierw w 1982 r. do Åbo Akademi w Turku, a następnie w 1987 r. do Moratuwy na Sri Lance. Po powrocie ze Sri Lanki ponownie podjął pracę w MIFiS na UMCS. W lutym 1989 r. założył Pracownię Religioznawstwa i Filozofii Wschodu, która funkcjonowała do września 2000 r., a potem jako Zakład do września 2018 r. Od marca 1989 do marca 1991 nauczał na powołanym przez siebie Podyplomowym Studium Religioznawczym. 11 maja 1990 otrzymał tytuł profesora.

W 1993 r., po ukończeniu siedemdziesiątego roku życia nieodwołalnie przeszedł na emeryturę. Zmarł w Lublinie 29 maja 2009 r.

⁴ Warszawa: Książka i Wiedza

Charakterystyka badań i wybrane publikacje (naukowe i popularne)

Wypowiedź o badaniach naukowych Tadeusza Margula wymaga choćby krótkiej wzmianki o okolicznościach ich prowadzenia. Odniósł się do nich sam badacz, podejmując decyzję o rezygnacji z pracy na etacie naukowo-dydaktycznym w UMCS. W piśmie do rektora napisał, iż w jego specjalności naukowej, którą określił jako porównawczą historię religii, nie ma żadnych perspektyw rozwojowych, gdyż w swych badaniach jest w Polsce osamotniony i dlatego podejmowany przez niego trud badawczy jest daremny. Chociaż do dramatycznej decyzji o rozstaniu z uczelnią faktycznie skłoniło go karne odsunięcie od zajęć dydaktycznych i inne niefortunne okoliczności zaistniałe w następstwie wypadków marcowych 1968 r., to powód przezeń wyeksponowany także trudno uznać za niezasadny.

Byłby taki, gdyby aktywność naukowa Tadeusza Margula nie przypadła na czas PRL. Jego osamotnienie w badaniach nie byłoby dolegliwe, gdyby miał realną, nie ograniczającą się do nadzorowanej prywatnej korespondencji, możliwość funkcjonowania w obiegu międzynarodowym. Świadomość głębokiego zapóźnienia, czy wręcz zapaści w odniesieniu do stanu badań religioznawczych w Polsce dotarła doń w trakcie kongresu Międzynarodowego Stowarzyszenia Historii Religii (*International Association for the History of Religion - IAHR*) w Mesynie w kwietniu 1966 r., w którym uczestniczył jako przedstawiciel Polskiego Towarzystwa Religioznawczego.

Rozwijaniu zainteresowań religioznawczych w PRL stały na przeszkodzie zarówno forsowany przez władze program ateizacji poprzez zwalczanie obecności religii w życiu społecznym, jak i realna monokonfesyjność ludności z hegemoniczną pozycją Kościoła katolickiego, owocująca niechęcią, a niekiedy wręcz wrogością wobec form religijności innych niż katolicka. W tej sytuacji determinacja Tadeusza Margula w zgłębianiu religii jako zjawiska uniwersalnego mogła się jawić jako przejaw donkiszoterii. Mimo tego, podjętego na początku drogi naukowej zamiaru poświęcenia się badaniu zjawiska religii nie porzucił.

Jak przystało na człowieka nauki rozpoczął od podjęcia próby dokładnego określenia przedmiotu badań, czyli definicji religii. Wypełniając to podstawowe zadanie filozofii religii, w artykule *Uwagi na temat formalnej poprawności naukowej definicji religii*⁵, po dokonaniu wyczerpującego przeglądu stosownych określeń wypowiedzianych przez przedstawicieli różnych tradycji religijnych, skłania się

⁵ *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne* 13: 43-77.

ku właściwej dla religioznawstwa porównawczego (ang. *comparative religion*) definicji *a posteriori*, uwzględniającej odniesienie do jej form historycznych. Swoje dociekania nad tym tematem rozwinął w pracy doktorskiej.

Następnie oddał się badaniu mitów religijnych w perspektywie religioznawczej, torując na gruncie polskim drogę, którą równolegle doń podążał i odniósł na niej sukces, który zaważył na wizerunku współczesnej humanistyki, amerykański mitoznawca Joseph Campbell (1904-1987). Nawiązująca do tematyki podjętej w pierwszej rozprawie habilitacyjnej, obejmująca streszczenie mitologii jedenastu kręgów kulturowych, popularnonaukowa książka *Mity z pięciu części świata* ukazała się w roku 1966 (2 wyd. 1989)⁶. Dwa lata wcześniej Margul opublikował historię naukowego religioznawstwa, wspomniane *Sto lat nauki o religiach świata*. Było to pionierskie opracowanie dziejów badań nad religią w języku polskim, zawierające opis i analizę dokonań luminarzy religioznawstwa porównawczego, od Maxa Müllera (1823-1900) do Mircei Eliadego (1907-1986). W dziejach religioznawstwa w Polsce praca miała charakter przełomowy, korzystało z niej całe powojenne pokolenie badaczy religii.

Rok spędzony w Indiach zaowocował dwiema znaczącymi publikacjami. Pierwszą był artykuł *Present-day worship of the cow in India*, który ukazał się w czasopiśmie *Numen*, będącym oficjalnym organem IAHR⁷. Drugą, popularnonaukową książką *Indie na co dzień. Z notatnika religioznawcy*⁸, w której opisał rozliczne spotkania ze współczesnym hinduizmem.

Skonstatowawszy niedostatek wiedzy religioznawczej, wyrażający się w nieobecności polskojęzycznych publikacji, orientujących w osiągnięciach badań nad religią na Zachodzie, po objęciu posady w Instytucie Religioznawstwa UJ, przystąpił do pisania i wydawania skryptów akademickich ten brak niwelujących. Pierwszy, *Metody i kierunki w badaniach nad religiami. Skrypt dla studentów religioznawstwa do przedmiotów: Wstęp do religioznawstwa oraz Teoria i filozofia religii*⁹, zawierał opisanie religioznawstwa jako dziedziny interdyscyplinarnej, wskazywał warunki naukowego badania zjawiska religii, a także przegląd trzydziestu środowisk naukowych (szkół), kształtujących wizerunek badania religii jako nauki. W 1984 r. ukazała się stanowiąca plon pasji bibliograficznej Margula, zbiór wykazów prac religioznawczych systematycznie

⁶ Warszawa: Wiedza Powszechna.

⁷ *Numen. International Review for the History of Religions* 15.1 (1968): s. 63-80.

⁸ Lublin: Wydawnictwo Lubelskie 1970.

⁹ Kraków: Wydawnictwo UJ 1982.

przez niego zamieszczanych na łamach „Euhemera”, wówczas nieoceniona, a dla historyków badań nad religiami wciąż pomocna, wydana w dwóch wersjach językowych *Międzynarodowa bibliografia religioznawstwa porównawczego w układzie działowym* (wersja angielska: *International Bibliography of Comparative Religion in Dictionary Order* ¹⁰. Kolejna, wydana w formie skryptu praca *Religia a przestrzeń i krajobraz: kurs geografii religii dla studentów religioznawstwa i geografii* ¹¹ była prezentacją wówczas nowej, systematycznie uprawianej zaledwie od trzech dziesiątków lat, dziedziny nauki. Wreszcie, ostatni z serii skryptów *Religie jako święte przekazy: repetytorium z teorii i fenomenologii religii dla studentów wyższych lat kierunku religioznawstwa* ¹² zawierał wykład zasad opisu i interpretacji zjawisk religijnych oraz przedstawiał główne idee religioznawstwa.

W trakcie pracy na UJ opublikował także książkę dokumentującą nietrwałość zjawiska religii i analizującą przyczyny upadku niegdyś wielkich, a w wyobrażeniach wiernych wiecznych systemów religijnych: *Jak umierały religie: szkice z tanatologii religii* ¹³. Powróciwszy na UMCS napisał i wydał w formie powielonego maszynopisu skrypt do planowanego przezeń wykładu z religioznawstwa porównawczego dla studentów filozofii ¹⁴.

Po przejściu na emeryturę wydał pracę porównawczą *Zwierzę w kulcie i micie* ¹⁵, opisującą zjawisko sakralizacji i sposoby oddawania czci różnym gatunkom zwierząt w wybranych religiach. Nie doczekawszy się druku, w maszynopisie pozostała jego ostatnia książka poświęcona postaciom lankijskiego odrodzenia buddyzmu z przełomu wieków XIX i XX.

Osiągnięcia w aktywności naukowej i popularyzatorskiej

Z treści powyższej informacji bibliograficznej można zupełnie zasadnie wyciągnąć wniosek, iż problemy filozoficzne nie były pierwszorzędą troską Tadeusza Margula. Wprawdzie wyszedł spod ręki Narcyza Łubnickiego, przejął

¹⁰ Kraków: Wydawnictwo UJ 1984.

¹¹ Kraków: Wydawnictwo UJ 1986.

¹² Kraków: Wydawnictwo UJ 1987.

¹³ Warszawa: Książka i Wiedza 1984.

¹⁴ *Tradycje religijne ludzkości: skrypt do wykładów z religioznawstwa porównawczego dla studentów filozofii*, Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej 1993.

¹⁵ Lublin: Wydawnictwo UMCS 1996.

od niego warsztat metodologiczny, ale wraz z zakończeniem stosunkowo krótkiego okresu sprawowanej przez profesora opieki naukowej, obejmującego przygotowywanie pracy doktorskiej, ich drogi się rozeszły. Zabrakło wspólnych zainteresowań. Łubnickiego badanie religii w ogóle nie zajmowało. Jego zdaniem bowiem, było ono pozbawione waloru poznawczego, a w przedmiocie badań dostrzegał jedynie pewną wartość estetyczną.

Margul przeciwnie. Religię postrzegał jako zjawisko w dziejach ludzkości fundamentalne, jako źródło kultury i względnie trwałe element społeczno-krajobrazu. Z nauczycielem łączyło go jedynie to, że badania z zakresu religioznawstwa porównawczego konsekwentnie usiłował prowadzić w duchu pozytywizmu, z pozycji niekonfesyjnych.

Być może zainteresowania filozoficzne Tadeusza Margula ograniczyłyby się do historycznych prób uchwycenia istoty religii i odnotowywania treści filozoficznych w pracach religioznawców¹⁶, gdyby nie nauka pod kierunkiem drugiego nauczyciela, badacza filozofii Wschodu, ks. prof. Franciszka Tokarza (1897-1973). Ten kapłan katolicki był z wykształcenia indianistą, legitymującym się także dyplomami ukończenia studiów anglistycznych i romanistycznych. W latach 1953-1971 dojeżdżał z Krakowa do pracy na KUL na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej, gdzie prowadził lektorat z sanskrytu i wykładał filozofię indyjską, a od 1963 r. także filozofię chińską. W tej ostatniej dziedzinie był samoukiem. Zupełnie wyjątkowa w owych czasach twórczość ks. Tokarza przyciągnęła doń grono sympatyków spośród akademików i artystów. Uczęszczający na prowadzone przezeń *privatissima* Tadeusz Margul należał do jego najwierniejszych uczniów.

Ze spotkań z Tokarzem w głównej mierze czerpał inspirację do badania starożytnej filozofii chińskiej. Jego rezultaty upowszechniał w formie wykładów i odczytów. Niestety, nie udostępnił ich w formie drukowanej. Z wyjątkiem opisanych w książce *Indie na co dzień ...* kontaktów z żywą filozofią religijną podczas wizyt w hinduistycznych aśramach oraz kilku przyczynkarskich artykułów, to samo dotyczy filozofii indyjskiej, z którą jak na owe czasy był nieźle, a w polskim środowisku akademickim nawet dobrze, zaznajomiony¹⁷. Jego zainteresowanie myślą Wschodu, którą z zapałem popularyzował miało przede wszystkim służyć lepszemu zrozumieniu wschodnich religii. Niemniej

¹⁶ „Problematyka filozoficzna w zagranicznych czasopismach religioznawczych”, *Studia filozoficzne* 4 (1973): 183-186.

¹⁷ „Próba syntetycznego spojrzenia na filozofię indyjską”, *Studia Filozoficzne* 10-11 (1976): 129-141.

jednak, misję Tokarza, czyli dążenie do włączenia na stałe filozofii indyjskiej i chińskiej do programu studiów filozoficznych i uznania ich za pełnoprawne przedmioty akademickie, przynajmniej do pewnego stopnia kontynuował.

Temu zadaniu służyć miała powołana przez niego po zakończeniu pracy w Krakowie Pracownia Religioznawstwa i Filozofii Wschodu. W jej pierwszym składzie znaleźli się badacze filozofii indyjskiej: Gerard Głuchowski i Lesław Borowski. Ten drugi napisał pod kierunkiem profesora doktorat poświęcony dokonaniom XX-wiecznego przedstawiciela siwaizmu kaszmirskiego, Swamiego Muktanandy (1908-1982). Obrona odbyła się w czerwcu 1997 r. We wrześniu 2000 kierownikiem Pracowni (a następnie Zakładu) został wcześniej w niej niezatrudniony, ale od kilkunastu lat zaznajomiony z profesorem i dzielący jego badawcze zainteresowania Krzysztof Kosior.

Zabieganie Tadeusza Margula o rozpowszechnienie myśli Wschodu w Polsce miało także charakter mniej formalny. W latach 1977-1987 profesor sprawował merytoryczną opiekę nad Studenckim Kołem Orientalistycznym w Lublinie. W tym okresie poznał i nawiązał współpracę z przyszłym, długoletnim nauczycielem sanskrytu i wykładowcą filozofii orientalnej na KUL, Maciejem St. Ziębą. W pierwszym numerze wydawanych przez Koło *Zeszytów* napisał inspirujący akademicką młodzież artykuł wprowadzający pt. *Dlaczego warto poznawać Wschód?*¹⁸

W ostatnich kilku latach aktywności zawodowej Tadeusza Margula w jego skromnym gabinecie, w którym mieściła się Pracownia, co dwa tygodnie tłoczyli się uczestnicy, jak je nazwał, wyższego seminarium religioznawczego „Nalanda”, czcząc w ten sposób pamięć o buddyjskiej klasztornej akademii, działającej w północnych Indiach w wiekach V-XII.. Profesor zapraszał na spotkania naukowców z innych ośrodków akademickich, podróżników i pasjonatów Wschodu.

Inspirowanie młodych naukowców do zainteresowania myślą filozoficzną Wschodu w dużej mierze sprawiło, że badania w tej dziedzinie zostały w Polsce podtrzymane, a z czasem przyniosły znaczące osiągnięcia. Jednak bez wątpienia pierwszorzędną zasługą Tadeusza Margula było zainicjowanie i rozwinięcie w naszym kraju profesjonalnych badań z zakresu religioznawstwa porównawczego. Dlatego z ubolewaniem należy odnotować, że jego dokonania zwłaszcza w drugim z wymienionych obszarów dotychczas nie znalazły adekwatnego odzwierciedlenia w stosownych publikacjach. Spośród

¹⁸ *Zeszyty Studenckiego Koła Orientalistycznego w Lublinie*, 1 (maj 1981): 2-4.

nader skromnego wykazu prac poświęconych profesorowi warto napomknąć o publikacji H. Swienki, dokumentującej trzydziestolecie jego pracy naukowej¹⁹ oraz o dwóch tekstach o charakterze wspomnieniowym autorstwa W. Batora²⁰ i K. Kosiora²¹.

Bibliografia

Wybrane publikacje Tadeusza Margula

- Margul Tadeusz, Panas Jerzy. 1951, *Wykaz czasopism i wydawnictw ciągłych znajdujących się w Bibliotece UMCS oraz w bibliotekach instytutów i zakładów UMCS i Akademii Medycznej w Lublinie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Margul Tadeusz. 1958. „Uwagi na temat formalnej poprawności naukowej definicji religii”, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne* 13: 43-77.
- Margul Tadeusz. 1964, *Sto lat nauki o religiach świata*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Margul Tadeusz. 1966, 1989. *Mity z pięciu części świata*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Margul Tadeusz. 1968. ‘Present-day worship of the cow in India’, *Numen. International Review for the History of Religions*, vol 15.1: s. 63-80.
- Margul Tadeusz. 1970, *Indie na co dzień. Z notatnika religioznawcy*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Margul Tadeusz. 1973. „Problematyka filozoficzna w zagranicznych czasopismach religioznawczych”, *Studia filozoficzne* 4: 183-186.
- Margul Tadeusz. 1976. „Próba syntetycznego spojrzenia na filozofię indyjską”, *Studia Filozoficzne* 10-11: 129-141.

¹⁹ Henryk Swienko, „Trzydziestolecie pracy naukowej Tadeusza Margula”. *„Euhemer* 2 (1985): 161-167.

²⁰ Wiesław Bator, „Wspomnienie o Profesorze Tadeuszu Margulu (19 maja 1923 - 29 maja 2009)”. *Nomos*. 69/70 (2010): 167-168.

²¹ Krzysztof Kosior, „Tadeusz Margul – religioznawca w PRL”. W: *Ile z nauki, ile z ideologii? Religioznawstwo w PRL*: 297-309, Kraków: Wydawnictwo IPN: 2021.

- Margul Tadeusz. 1981. „Dlaczego warto poznawać Wschód?”, *Zeszyty Studenckiego Koła Orientalistycznego w Lublinie*, 1 (maj): 2-4.
- Margul Tadeusz. 1982. *Metody i kierunki w badaniach nad religiami. Skrypt dla studentów religioznawstwa do przedmiotów: Wstęp do religioznawstwa oraz Teoria i filozofia religii*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Margul Tadeusz. 1984. *Międzynarodowa bibliografia religioznawstwa porównawczego w układzie działowym (International Bibliography of Comparative Religion in Dictionary Order)*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Margul Tadeusz. 1984. *Jak umierały religie: szkice z tanatologii religii*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Margul Tadeusz. 1986. *Religia a przestrzeń i krajobraz: kurs geografii religii dla studentów religioznawstwa i geografii*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Margul Tadeusz. 1987. *Religie jako święte przekazy: repetytorium z teorii i fenomenologii religii dla studentów wyższych lat kierunku religioznawstwa*, Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Margul Tadeusz. 1993. *Tradycje religijne ludzkości: skrypt do wykładów z religioznawstwa porównawczego dla studentów filozofii*, Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Margul Tadeusz. 1996. *Zwierzę w kulcie i micie*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Publikacje o Tadeuszu Margulu

- Bator Wiesław. 2010. „Wspomnienie o Profesorze Tadeuszu Margulu (19 maja 1923 - 29 maja 2009)”. *Nomos*. 69/70: 167-168.
- Kosior Krzysztof. 2021. „Tadeusz Margul – religioznawca w PRL”. W: *Ile z nauki, ile z ideologii? Religioznawstwo w PRL*: 297-309. Kraków. Wydawnictwo IPN.
- Swienko Henryk. 1985. „Trzydziestolecie pracy naukowej Tadeusza Margula”. *„Euhemer* 2: 161-167.

Streszczenie

Tadeusz Margul (1923-2009) był pierwszym doktorantem wypromowanym przez profesora Łubnickiego. Ich zainteresowania naukowe były jednak całkowicie rozbieżne. Swoje życie naukowe bowiem, Margul poświęcił badaniu czegoś, co jego nauczyciela nie interesowało, a mianowicie religii. Był pierwszym polskim religioznawcą

porównawczym w okresie powojennym. Początkowo był w swych badaniach osamotniony, jednak z czasem sprawił, że jego zainteresowania religioznawcze zaczęli dzielić młodzi naukowcy z Lublina i Krakowa. Dodatkowo, Margul zasłużył się w upowszechnianiu wiedzy o filozofii Wschodu, zarówno indyjskiej, jak i chińskiej.

Słowa kluczowe: Tadeusz Margul, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet Jagielloński, religioznawstwo, historia badań religioznawczych, religioznawstwo porównawcze, filozofia chińska, filozofia indyjska

Tadeusz Margul: Pioneer of Comparative Religion in Poland

Summary

Tadeusz Margul (1923-2009) was the first PhD student promoted by professor Łubnicki. Their scientific interests, however, were completely divergent. Margul devoted his scientific life to researching something that did not interest his teacher, namely religion. He was the first Polish comparative religion scholar in the post-war period. Initially, he was alone in his research, but over time his interests in religious studies began to be shared by young scientists from Lublin and Kraków. Additionally, Margul distinguished himself in popularizing knowledge about Eastern philosophy, both Indian and Chinese.

Keywords: Tadeusz Margul, Maria Curie-Skłodowska University, Jagiellonian University, religious studies, history of religious studies, comparative religion, Chinese philosophy, Indian philosophy.